
Іноземні країни та їх потенціал

Теоретичні основи курсу та політична карта
світу

План лекції

1. Теоретичні основи курсу.
2. Методологія, функції та ключові теорії науки.

3. Територія, її властивості та фактори розвитку.
4. Політична карта світу та форми правління.

Об'єкт вивчення

Країни як основні одиниці соціально-політичної організації світу, а також їхні регіональні угруповання.

Основне завдання курсу

Комплексне вивчення

Формування сучасної географічної картини світу через створення фундаментального образу країн та виявлення їхньої своєрідності шляхом систематизації даних про природу, населення, господарство та культуру.

Традиційні методи дослідження

- ✓ **Історичний метод:** Аналіз просторових аспектів розвитку, що зумовлюють зміни у географії господарства та населення.
- ✓ **Картографічний метод:** Створення тематичних карт для відображення взаємозв'язків об'єктів.
- ✓ **Порівняльний метод:** Пошук рис подібності та відмінності у господарському використанні територій.

Традиційні методи дослідження (продовження)

Метод спостережень

Безпосередні особисті спостереження за особливостями території (експедиції, туризм).

Системний аналіз

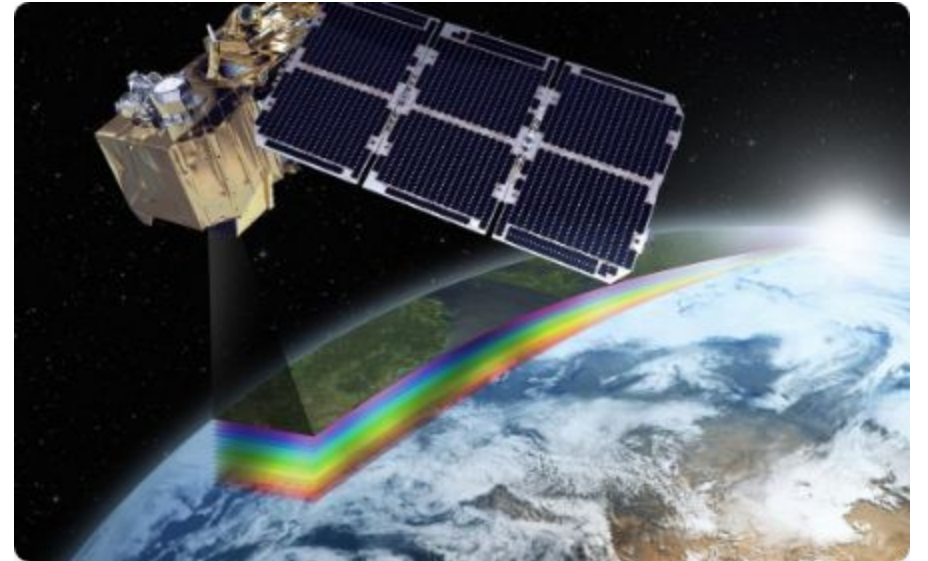
Всебічне дослідження територіальних систем, їх внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

Статистичний метод

Аналіз кількісних даних про господарство і населення регіонів.

Сучасні методи досліджень

- ✓ **Економіко-математичні методи:** Моделювання соціально-економічних процесів та виявлення кількісних закономірностей.
- ✓ **Дистанційні спостереження:** Використання аерокосмічних знімків для аналізу розміщення ресурсів та екологічного стану.
- ✓ **Геоінформаційний метод (ГІС):** Створення систем для збирання, збереження та аналізу просторових даних.

Теоретичні основи

Фундаментальні вчення

Країнознавство базується на широких наукових вченнях, таких як еволюційне вчення, вчення про ноосферу, природокористування та природно-територіальні комплекси.

Географічний детермінізм: Античні витоки

Фізіологічний (Гіппократ)

Залежність фізичного та психічного стану людини від клімату, якості води та рельєфу.

Географічний (Арістотель)

Північ: мужні, але менш інтелектуальні.

Азія: інтелектуальні, але безвольні.

Елліни: поєднують розум і мужність завдяки "золотій середині" географії.

Управлінський (Страбон)

Необхідність врахування географії в політиці та військовій справі. Природа визначає могутність держави.

Теорія географічного детермінізму

Сутність

Перебільшення або абсолютизація ролі географічного середовища у розвитку суспільства. Прихильники вважали, що клімат та природа визначають побут, закони та навіть державний устрій.

Представники

Жан Боден, Шарль-Луї Монтеск'є, Карл Ріттер, Фрідріх Ратцель, Лев Мечніков.

"Влада клімату сильніша від усіх влад"

— Ш.Л. Монтеск'є

Сучасні погляди на детермінізм

Енвайронменталізм (Елсворт Гантігнтон та ін.)

Навколишнє середовище впливає на розвиток, але не є єдиним фактором (антропогенний вплив, екологічні проблеми глобального характеру).

Посибілізм (французька школа географії людини)

Природа створює передумови (можливості) для розвитку, а людина їх реалізує.

Географічний нігілізм

Недооцінка або ігнорування впливу природного середовища (характерно для радянської доби).

Розвиток детермінізму (XVI–XVIII ст.)

Жан Боден (XVI ст.)

Клімат визначає "темперамент" націй:

- **Південь (багато сонця):** схильність до роздумів, мистецтва (мало "внутрішнього тепла").
- **Північ (холод):** активність, сила, ремесла (багато "внутрішнього жару").
- **Поміркована зона:** схильність до політики.

Монтеск'є та Руссо

Монтеск'є: Спека породжує ліню і деспотію. Великі рівнини Азії = деспотизм, Європа = поміркованість.

Руссо: Розмір має значення. Зростання площі держави неминуче веде до жорсткої централізації влади.

Генрі Томас Бокль (XIX ст.)

Статистика прогресу

Бокль відкинув роль особистості в історії, замінивши її аналізом природних чинників.

Ландшафт і ментальність:

Складний ландшафт формує слабку людину, підкорену стихії.

Парадокс багатства природи:

Сприятливий клімат -> надлишок їжі -> зростання населення -> дешева робоча сила -> деспотія (приклад Індії).

Суворі умови стимулюють винахідливість.

Французька школа: Посибілізм

Відаль де ла Бланш

Сутність: Природа надає можливості (possibilité), а людина обирає, як їх використати.

Ключове поняття — **"Спосіб життя"** (Genre de vie). Людина пристосовується до території, і саме це створює унікальність регіону.

Елізе Реклю

Взаємодія "Природа ↔ Людина"

Людина змінює природу, і ці зміни (часто негативні) впливають на майбутні покоління. Історія — це пошук гармонії між діяльністю людини та середовищем.

Німецька школа

Фрідріх Гегель

Поділ народів на "історичні" та "неісторичні" залежно від географії. Море = свобода, Плато = патріархальність.

Карл Ріттер

Природа впливає на суспільство загалом (зовнішність, темперамент). Європа лідирує завдяки унікальному комплексу умов.

Альфред Геттнер

Хорологічна теорія. Географія — наука про заповнення простору. Головне завдання: вивчення просторових відмінностей.

Американська школа та енвайронменталізм

Екологічний підхід (Дж. Марш)

Праця "Людина і природа". Занепад цивілізацій (напр. Римської) пов'язаний з "насиллям" над природою без компенсації збитків.

Енвайронменталізм (Е. Гантінгтон)

Клімат визначає типи промислового розвитку:

Примітивний: ручна праця.

Комплексний: машини, кінцева продукція
(США, Великобританія)

Класична геополітика

Фрідріх Ратцель

Держава як біологічний організм.
Закони експансії:
держава прагне до розширення, поглинаючи менші країни та цінні ресурси (узбережжя, басейни річок).

Хелфорд Маккіндер

Хартленд ("серединна земля"). Історія — це протистояння континентального центру (Євразія) та морської периферії.

Карл Гаусхофер

Ідея "життєвого простору" та поділ світу на Пан-регіони (Пан-Америка, Пан-Європа, Східна Азія).

Сучасні геополітичні теорії

Атлантизм

Домінування західної морської цивілізації, ринкової економіки та демократії.

Сол Коен: Поділ на морську частину, континентальне ядро та буферні зони.

Мондіалізм

Планетарна інтеграція.
Економіка вища за політику.

Відмова від суверенітету на користь наддержавних структур (ООН, СОТ). Статус держави визначається лише економікою.

Неоатлантизм: зіткнення цивілізацій

Семюель Гантінгтон

Визначальний чинник міжнародних відносин — не ідеологія, а належність до цивілізації.

Конфлікти виникають на "лініях зламу" (Балкани, Кавказ). Головна загроза Заходу — конфуціансько-ісламський блок.

8 основних цивілізацій:
Західна, Православна,
Ісламська,
Конфуціанська,
Індуїстська, Японська,
Латиноамериканська,
Африканська.

Теорії регіоналізму та районування

Теорія регіоналізму

Розглядає регіон як основу географічної науки. Вчення про райони (їх формування та розвиток) є ядром географії.

Економічне районування

Процес виявлення об'єктивно існуючих економічних районів — територіально цілісних частин господарства зі своєю спеціалізацією.

Ключова ознака: Спеціалізація та комплексність.

Концепція проблемного вивчення країни

Я. Машбиць (60-70-ті рр. XX ст.)

Відхід від покомпонентних описів до аналізу ключових проблем території.

Три групи проблем:

1. Глобальні проблеми (важливі для всіх).
2. Проблеми певного типу країн.
3. Специфічні проблеми конкретної країни.

Концепція "Полюсів зростання"

Франсуа Перру

Розвиток не відбувається всюди рівномірно. Він зароджується в точках — "полюсах зростання".

Динамічні галузі ("галузі-мотори") концентруються в певних центрах і стимулюють розвиток навколишньої території.

Центр притягує ресурси та поширює інновації.

Концепція Глобальних міст

Дж. Фрідман

Виділення міст, які є командними пунктами світової економіки.

- ✓ Концентрація штаб-квартир ТНК.
- ✓ Світові фінансові центри.
- ✓ Розвинута сфера ділових послуг.
- ✓ Приклади: Нью-Йорк, Лондон, Токіо.

Географічний простір та територія

Географічний простір

Складний земний простір, що охоплює всі сфери географічної оболонки (літосферу, гідросферу, атмосферу, біосферу) та соціосферу.

Територія

Частина географічного простору. Частина земної кулі з природними та створеними людиною ресурсами, що має певні межі.

Країна та держава

Країна

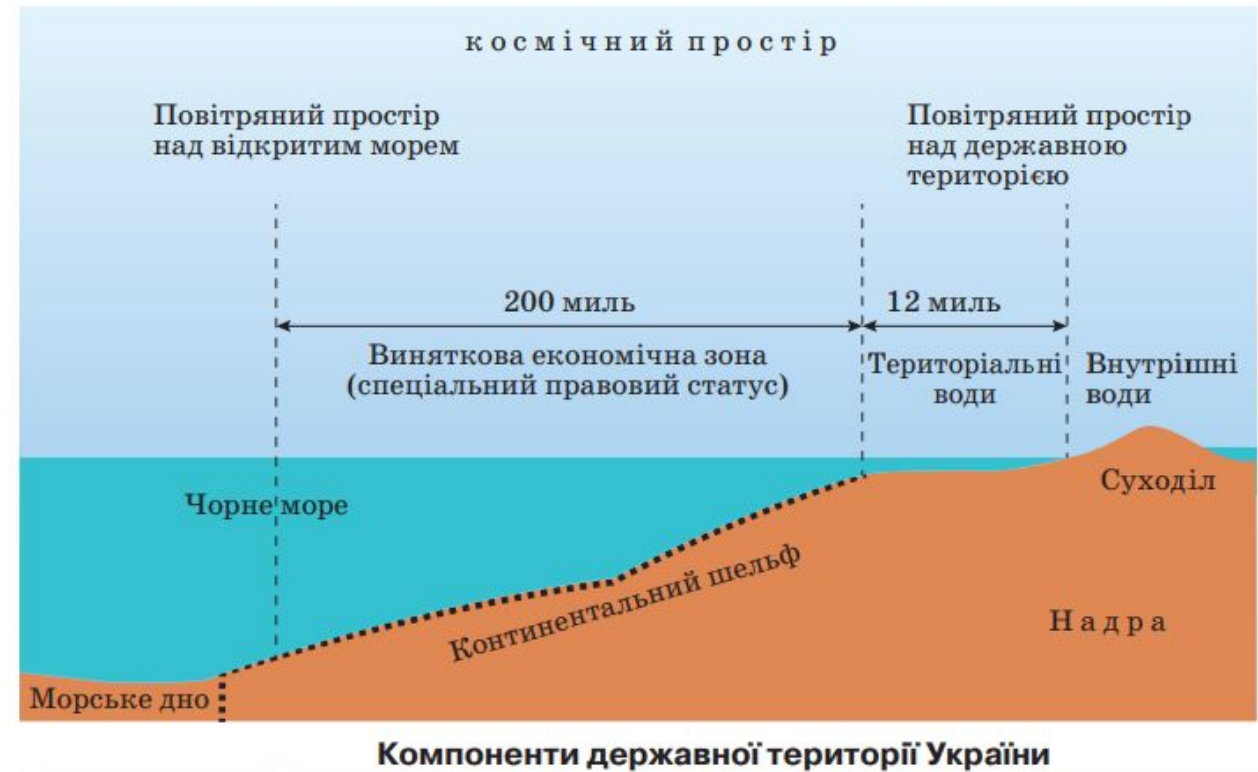
Територія з визначеними кордонами та населенням. Може бути суверенною або залежною. Це поняття більше фізико-географічне та культурно-історичне.

Держава

Суверенне політичне утворення. Здійснює владу на певній території через систему органів. Головна ознака — суверенітет.

Склад державної території

- ✓ **Суходіл:** Материкова частина та острови, включаючи надра.
- ✓ **Акваторія:** Внутрішні води та територіальні води (12 морських миль).
- ✓ **Повітряний простір:** Тропосфера та стратосфера над суходолом і водами.
- ✓ **Умовна територія:** Морські судна, літаки, посольства, підводні кабелі.

Класифікація за морфологією

Щодо моря

- Приморські (США)
- Півострівні (Італія)
- Острівні (Куба)
- Архіпелаги (Японія)
- Внутрішньоконтинентальні (44 країни)

За формою

- Компактні (Франція, Польща)
- Витягнуті (Чилі, Норвегія)
- Розчленовані (Індонезія)

Анклави

Анклав — частина території однієї держави, що повністю оточена територією іншої держави.

Приклади:

- **Лесото** (оточене ПАР)
- **Сан-Марино** (оточене Італією)
- **Ватикан** (всередині Риму)

*Напіванклави мають вихід до моря (напр. Бруней, Гамбія).

Державні кордони

Лінія на поверхні та уявна вертикальна площина, що визначає межі території держави.

Етапи встановлення:

1. **Делімітація:** Визначення загального напрямку за картою та опис у договорі.
2. **Демаркація:** Проведення лінії на місцевості та встановлення прикордонних знаків.

Типи кордонів

Геометричні

Проведені по прямих лініях (меридіани, паралелі).

Характерно для Африки, США/Канади.

Природні (Фізіографічні)

Проходять по природних рубежах: річках, гірських хребтах (орографічні).

Генетичні

Антецедентні: до заселення.

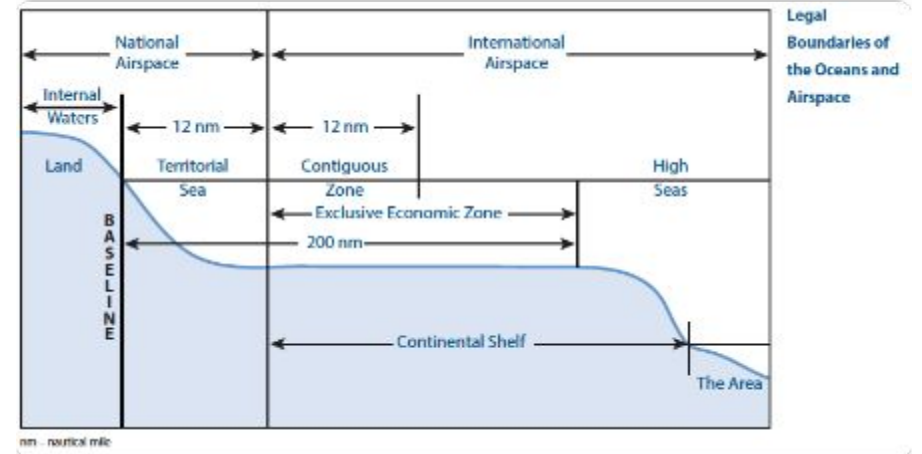
Накладені: ігнорують етнічні межі.

Реліктові: спадок минулого.

Морські кордони

- ✓ **Територіальні води:** 12 морських миль від берега. Повний суверенітет держави.
- ✓ **Економічна зона:** 200 морських миль. Суверенні права на ресурси, але вільне судноплавство для інших.

Встановлені Конвенцією ООН з морського права (1982).

Функції кордонів

Бар'єрна (Розділювальна)

Обмеження переміщення людей, товарів, інформації. Митний контроль, візовий режим.

Контактна (З'єднувальна)

Розвиток прикордонного співробітництва, інтеграція, спільні інфраструктурні проекти (Євро регіони).

Політико-територіальні утворення

- ✓ **Суверенні держави:** Основні суб'єкти міжнародного права (193 члени ООН).
- ✓ **Залежні території:** Колонії, протекторати, заморські департаменти. Не мають повного суверенітету.
- ✓ **Спірні території:** Території, на які претендують кілька держав (Гібралтар, Фолкленди).
- ✓ **Території з особливим статусом:** Антарктида.

Залежні території (Колонії)

Основні метрополії (історично та сучасно):

Велика Британія

Гібралтар, Фолкленди,
Бермуди, Кайманові о-ви.

Франція

Французька Гвіана,
Реюньйон, Мартініка
(Заморські департаменти).

США

Пуерто-Ріко, Гуам, Віргінські
о-ви.

Історичні форми залежності

Домініон

Самоврядна частина
Британської імперії
(Канада, Австралія до
незалежності).

Протекторат

Держава передає право на
зовнішні відносини
сильнішій країні (історично
Монако, Бруней).

Мандатні території

Колишні німецькі колонії
під управлінням Ліги Націй
(пізніше - підопічні
території ООН).

Спiрнi територiї та "Гарячi точки"

Приклади конфлiктiв:

- **Гiбралтар:** Велика Британiя / Iспанiя.
- **Фолклендськi о-ви:** Велика Британiя / Аргентина.
- **Кашмiр:** Iндiя / Пакистан / Китай.
- **Курильськi о-ви:** Росiя / Японiя.
- **Палестина:** Статус визнаний ООН, але територiї окупованi.

Спiрнi питання часто стають причинами збройних конфлiктiв та мiжнародної напруженостi.

Антарктида

Договір про Антарктику (1959)

Територія на південь від 60° пд. ш. не належить жодній державі.

- ✓ Використання виключно в мирних цілях.
- ✓ Свобода наукових досліджень.
- ✓ Заборона розміщення військових баз та випробувань зброї.

Етапи формування політичної карти

Давній етап (до V ст.)

Виникнення перших держав (Єгипет, Рим, Китай).

Середньовічний (V-XV ст.)

Феодалні держави (Київська Русь, Візантія). Посилення зв'язків.

Новий (XV - поч. XX ст.)

Епоха Великих географічних відкриттів. Формування колоніальних імперій.

Новітній етап (XX ст.)

I етап (після Першої світової)

Розпад імперій (Австро-Угорської, Османської, Російської). Поява СРСР, Польщі, Фінляндії. Переділ колоній.

II етап (після Другої світової)

Розгром фашизму. Поділ Німеччини. Створення ООН. Початок розпаду колоніальної системи.

III етап (1960-70-ті рр.)

Крах колоніалізму. "Рік Африки" (1960). Поява понад 100 нових незалежних держав.

IV етап (кінець 80-х - 90-ті)

Розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини. Об'єднання Німеччини. Крах соціалістичного табору.

Форми правління: Монархія

Влада зосереджена в руках однієї особи і передається у спадок.

Види:

- **Абсолютна:** Влада необмежена (Оман, Саудівська Аравія).
- **Конституційна:** Влада обмежена конституцією/парламентом. Монарх — символ держави (Велика Британія, Японія, Іспанія).
- **Теократична:** Глава держави є релігійним лідером (Ватикан).

Форми правління: Республіка

Вища влада належить виборним органам. Найпоширеніша форма у світі.

Види:

- **Президентська:** Президент очолює уряд (США, Бразилія).
- **Парламентська:** Уряд формується парламентом, роль президента номінальна (Німеччина, Італія).
- **Змішана:** Баланс влади (Україна, Франція).

Адміністративно-територіальний устрій

Унітарна держава

Єдина конституція, єдині органи влади.
Адміністративні одиниці не мають суверенітету.

Приклади: Україна, Польща, Франція, Японія.

Федеративна держава

Складається з державних утворень (штатів, земель), що мають певну юридичну та політичну самостійність.

Приклади: США, Німеччина, Індія, Бразилія.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!

